

Bishop-in-presbytery: De klassicale bisschop?

C. van den Broeke*

1. Introductie

“Naar een synodale episkopè.” Met die titel van de slotparagraaf markeerden de redacteurs van de bundel *Geen kerk zonder bisschop?*, M. Brinkman en A.W.J. Houtepen, in 1997 hun epiloog.¹ In deze bundel werd gereflecteerd op het rapport *Baptism, Eucharist and Ministry* van de Wereldraad van Kerken uit 1982.² Het gaat hierin over het ambt van *episkopè* dat op personale, collegiale en communale wijze wordt uitgeoefend. Het gaat niet om één ambt, of de drager ervan, ook niet om een collectief van ambtsdragers, maar om het ambt dat zowel personaal én collegiaal wordt uitgeoefend, én geworteld is in de geloofsgemeenschap, de communale uitoefening van *episkopè*.³ Dat is het opzicht of het toezicht van de kerk op haar eigen geloofstrouw en eenheid. Het Limarapport spreekt over het ambt van *episkopè* als een gave.⁴ Dit ambt is noodzakelijk voor het uitdrukken en beschermen van de eenheid van het lichaam van Christus. De aanduiding gaat terug op God die genadig omziet naar zijn volk en in het verlengde daarvan op het uitzien en doen uitzien naar de Godsontmoeting.

* Universitair docent Religie, Recht en Samenleving/Kerkrecht, Vrije Universiteit/Amsterdam en Voorzitter *Centrum voor Religie en Recht*.

¹ M. Brinkman en A. Houtepen (red.), *Geen kerk zonder bisschop? Over de plaats van het ambt in de orde van de kerk*, Zoetermeer, Meinema 1997, p. 266-274 (*IIMO Research Publications* o.r.v. A. W. J. Houtepen e.a.).

² *Baptism, Eucharist and Ministry*, Geneva, World Council of Churches 1982, (*Faith and Order Paper* 111).

³ A. Houtepen, “Episkopè”, in: M. Brinkman & A. Houtepen, zie noot 1, p. 14-20; T. van Eijk, *Teken van aanwezigheid: Een katholieke ecclesiologie in oecumenisch perspectief*, Zoetermeer, Meinema 2000, p. 346-348.

⁴ *Baptism, Eucharist and Ministry*, zie noot 2, p. 25.

Vele oecumenische rapporten bouwden op het Limarapport voort. Ik noem er twee. In beide documenten gaat het om overeenkomsten die een versterking van de gemeenschap tussen de betrokken kerkgenootschappen beogen en regelen. In 1988 kwamen vertegenwoordigers van de Church of England, de Federatie van Evangelisch-Lutherse Kerken in Duitsland en de Evangelische Kerk in Duitsland samen in het Duitse Meissen. In de *Declaration* werd het volgende vastgelegd over *episkopè*:

A.4. We acknowledge that personal and collegial oversight (*episkopè*) is embodied and exercised in our churches in a variety of forms, episcopal and non-episcopal, as a visible sign of the Church's unity and continuity in apostolic life, mission and ministry.¹

Enkele jaren later vonden er gesprekken plaats tussen de Britse en de Ierse Anglicaanse kerkgenootschappen en de Scandinavische en de Baltische Lutherse kerkgenootschappen. Het resultaat van die gesprekken mondde uit in het zogenaamde *Porvoo Statement van 1992*. Daarin werd gesteld dat het ambt van *episkopè* niet alleen op persoonlijke wijze, maar ook collegiaal en communaal wordt uitgeoefend. Deze drie dimensies van *episkopè* vinden hun expressie in de lokale, regionale en universele vormen van kerk-zijn:

44. The ministry of oversight is exercised personally, collegially and communally. It is personal because the presence of Christ among his people can most effectively be pointed to by the person ordained to proclaim the gospel and call the community to serve the Lord in unity of life and witness. It is collegial, first because the bishop gathers together those who are ordained to share in the tasks of ministry and to represent the concerns of the community;

secondly, because through the collegiality of bishops the Christian community in local areas is related to the wider Church, and the universal Church to that community. It is communal, because the exercise of ordained ministry is rooted in the life of the community and requires the community's effective participation in the discovery of God's will and the guidance of the Spirit. In most of our churches today this takes synodical form. Bishops, together with other ministers and the whole community, are responsible for the orderly transfer of ministerial authority in the Church.

45. The personal, collegial and communal dimensions of oversight find expression at the local, regional and universal levels of the Church's life.⁵

Ondanks deze oecumenische rapporten stelde de rooms-katholieke theoloog A.W.J. Houtepen in de bovengenoemde bundel dat de weerstand tegen de bisschop onder protestantse kerkgenootschappen tot geloofsbelijdenis is geworden.⁶ Ze hebben volgens hem weinig oog voor de 'Geestervaring' en het sacramentele karakter van het ambt. Ze zien alleen historisch bepaalde vormen van de bisschop: de mijter en de staf en vooral de hiërarchie en/of het misbruik van het episcopale ambt. De kritiek op de weerstand tegen dit ambt in kerkgenootschappen die de episcopale kerkvorm hebben verlaten, wordt niet alleen geuit door kerkgenootschappen van de episcopale kerkvorm, maar wordt ook verwoord in de eigen protestantse kring. Dat mag bijvoorbeeld blijken uit de titel van een artikel van Margriet Gosker "Waarom reageren Nederlandse protestanten vaak zo allergisch op de bisschop?"⁷

⁵ §§ 44 en 45; <http://www.porvoochurches.org>

⁶ A. Houtepen, "De oecumenische gestalte van het bisschopsambt", in: M. Brinkman & A. Houtepen, zie noot 1, p. 88.

⁷ M. Gosker, "Waarom reageren Nederlandse protestanten vaak zo allergisch op de bisschop?", in: B.J. Aalbers en P. Nissen (red.), *De bisschop: Kerkscheidend of kerkverenigend*, Delft, Eburon, 2002, p. 93-101.

Die weerstand betreft mijns inziens niet alleen de bisschop. Er worden in protestantse kring ook kritische vragen gesteld over de eigen ambtsstructuur, de ouderling, de predikant, de diaken, de classicale vergadering, de kerkenraad en de generale synode, kortom tegen het ambt en de ambtelijke vergaderingen in het algemeen. Steeds minder gemeenteleden zijn bereid het ambt van ouderling of diaken te aanvaarden c.q. op zich te nemen. De vraag naar de weerstand tegen het ambt is in het geding. Het is te betreuren dat de bereidheid in de gemeente het ambt van ouderling en diaken op zich te nemen afneemt. In vergelijking met de ouderlingen en de diakenen mag de predikant dan een professionele kracht zijn, het gevaar ligt op de loer dat de predikant hen overklast en als zij afwezig dreigen te raken, ontbreekt gezond samenspel en tegenspel. Waar de predikant als parttimer of fulltimer aan het werk is, brengen de ouderlingen, de ouderlingen-kerkrentmeester en de diakenen hun eigen (vrijwilligers)werkervaring mee en zo kunnen de drie ambten elkaar scherp en in balans houden.

Bovengenoemde situaties in kerkgenootschappen van het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel laten zich evenwel niet simpelweg oplossen door het inbrengen van een episcopaal element of ambt. Het is dan ook de vraag of het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel verouderd is en of het zinvol is in een tijdperk van weerstanden tegen het ambt te investeren in het ambt van *episkopè*, hoezeer dit ook Bijbelse en oude papieren heeft.

En als de protestantse kerkgenootschappen al gebaat zouden zijn bij een personale vorm van *episkopè*, aan wat voor een type leider denken we dan? De systematisch-theoloog A. van de Beek wierp dan ook in 2008 de vraag op wat we onder een sterke leider verstaan.⁸ Is een kerkgenootschap gebaat bij een naar menselijke maatstaven sterke leider, of zijn er andere compe-

⁸ A. van de Beek, "Een bisschop is niet los verkrijgbaar", *Ouderlingenblad: Pastoraat en Gemeenteopbouw* 984 (2008), p. 10-13.

tenties die Bijbelse connotaties van leiderschap tot uitdrukking brengen? De kerk moet niet op zoek zijn naar een zoveelste kerkmanager of kerkbestuurder. Van de Beek: “Het gaat niet om een sterke leider, maar om iemand die zijn leven eraan wil opofferen om de kerk te bewaren bij het Woord en het belijden van Christus, in de gemeenschap met de kerk van alle plaatsen en eeuwen.”

Het gaat mij in dit artikel niet, zoals Brinkman en Houtepen aangaven, om de synodale *episkopè*, maar om de klassicale *episkopè* en in het bijzonder om de personale uitoefening daarvan. Centraal in dit artikel staat dan ook de vraag hoe in het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel de collegiale wijze van *episkopè* specifiek in de klassicale vergadering (de regionale ambtelijke vergadering) en de classis (de gemeenschap van gemeenten in een bepaalde regio) tot uitdrukking komt; of er in dat stelsel ruimte is voor een personale vorm van *episkopè* op classicaal niveau, en, zo ja, hoe? Op zoek naar een antwoord komen achtereenvolgens aan de orde: de kenmerken van het presbyteriaal-synodaal kerkrechtstelsel (paragraaf 2) en ambtsdragers op bovenplaatselijk vlak (paragraaf 3). Ten slotte volgt de afronding (paragraaf 4).

2. Het presbyteriaal-synodaal kerkrechtstelsel

Om te weten hoe in het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel de collegiale wijze van *episkopè* specifiek in de klassicale vergadering en in de classis tot uitdrukking komt of kan komen en of er in dat stelsel ruimte is voor een personale vorm van *episkopè* op classicaal niveau, moet eerst helder gemaakt worden wat de kenmerken van dit stelsel zijn. Paragraaf 2.1. zet de kenmerkende voor- en nadelen van dit kerkrechtstelsel uiteen. Vervolgens laat ik een viertal protestantse theologen aan het woord komen over de vraag of dit kerkrechtstelsel ruimte biedt voor een personale wijze van

episkopè, paragraaf 2.2. Aansluitend volgt paragraaf 2.3. over de wijze waarop *episkopè* op classicaal niveau gestalte krijgt.

2.1. Kenmerken

Het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel kenmerkt zich door inspraak van de gemeente bij de keuze van ambtsdragers en via synodale vergaderingen bij de vaststelling van het kerkelijke beleid. Ten tweede is er de voortdurende wisselwerking van Schriftuitleg en het belijden der kerk met de vragen van het dagelijkse leven via het beraad van de kerkenraad. Ten derde, een onoverbrugbare kloof tussen clerus en leken kan gemakkelijker worden voorkomen. Ten vierde is de bediening van Woord en Sacrament voorbehouden aan geordineerde pastores, onder het toezicht van de kerkenraad. Ten vijfde is er sprake van collegiale ambtsuitoefening. Idealiter is er geen dominocratie, geen overheersing door dominees, maar wordt een kerkgenootschap geleid door ambtelijke vergaderingen waarin de drie ambten (ver)tegenwoordig(d) zijn. Ten zesde, er ligt een groot accent op het consensusmodel van de Synode van Emden van 1571. Met dit model - ‘met gemeene bewilliging’⁹ - wilde de synode komen tot eenstemmigheid in haar vergaderingen. Dit was niet altijd vanzelfsprekend. Ook toen vonden verhitte kerkelijke debatten plaats en stonden de broeders in de kerkelijke vergaderingen soms lijnrecht tegenover elkaar. Met het consensusmodel hield de synode een opiniepeiling voorafgaande aan de stemming over een bepaald onderwerp. Vervolgens vond de stemming plaats, waarna het synodebesluit volgde. De minderheid conformeerde zich aan de meerderheid. Deze kenmerken kunnen alle ook als voordelen van dit stelsel worden beschouwd.

⁹ In het Latijn: ‘mutuo consensu’.

Tegenover deze positieve kenmerken staan de nadelen. Ten eerste ontbreekt een *pastor pastorum* en/of arbiter. Ten tweede, er bestaat de neiging de lokale gemeente een zwaarder accent te geven dan het regionale en/of landelijke kerkgenootschap. Een valkuil is het gebrek aan *sensus unitatis*. Ten derde is er gemis aan vertegenwoordiging van het kerkgenootschap naar buiten en/of één gezicht naar buiten toe. Ten vierde, de positie van het gemeentelid is onderbelicht. De ambtsstructuur in dit kerkrechtstelsel impliceert deze keerzijde. Ten vijfde, een zestiende-eeuws model past niet naadloos bij een vroeg eenentwintigste-eeuwse kerkgenootschap.

Het mag inmiddels duidelijk zijn. Het presbyteriaal-synodaal kerkrechtstelsel is niet zaligmakend. Het heeft, overigens net als alle andere kerkrechtstelsels, beperkingen. Of, om het in de woorden van L. Koffeman te vatten: elk kerkrechtelijk systeem is noodzakelijkerwijs eenzijdig, principieel voorlopig en moet zich in de oecumenische dialoog onder de kritiek van anderen laten stellen.¹⁰ Niettemin heeft ook het presbyteriale-synodale stelsel de eeuwen doorstaan. Het bevat minder sterke, maar ook sterke kanten. Maar, is er nu in dit stelsel ruimte voor een personale vorm van *episkopè*?

2.2. Een personale vorm van *episkopè*?

Protestantse theologen en kerkjuristen in Nederland als O. Noordmans, R. Boon,¹¹ D. Nauta,¹² en J. Plomp¹³ wezen op de zwakke kanten van dit

¹⁰ Vgl. L.J. Koffeman, *Het goed recht van de kerk: Een theologische inleiding op het kerkrecht*, Kampen, Kok, 2009, p. 78-79.

¹¹ R. Boon, *Apostolisch ambt en reformatie: Primair probleem der oecumene*, Nijkerk, G. F. Callenbach, 1965, p. 222.

¹² D. Nauta, "Is er in een kerk van presbyteriaal-synodale structuur plaats voor episcopale elementen?", *De Protestant/De Weg* 87 (1968), p. 4-8; D. Nauta, "De ambtsopvatting der Reformatie onder kritiek gesteld", *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* 66 (1966); D. Nauta, "Confrontatie van de kerkinrichting der Anglicanen en Presbyterianen", *Bezinning* 13 (1958), p. 181-194.

kerkrechtstelsel inzake *episkopè*. Ik zou meer theologen en kerkjuristen kunnen aanhalen, maar ik beperk me in dit artikel tot dit viertal. Boon ging wel het verst in het onder kritiek stellen van het presbyteriaal-synodaal kerkrechtstelsel. Hij waagde zelfs te spreken over de onhoudbaarheid ervan vanwege de ervaringen in de praktijk en de onmacht van kerkgenootschappen hun opdracht te beantwoorden om op de juiste wijze de betekenis van Christus te vertalen in de samenleving van alle dag. De anderen waren genuanceerder. Zo zag Noordmans een mogelijkheid van een episcopale geest zonder bisschoppelijke heerschappij. En Plomp had meer dan Nauta de neiging de zwakke kanten van dit kerkrechtstelsel te compenseren met episcopale elementen. Nauta nam een meer gereserveerde plaats in. Hij erkende de zwakke kanten van het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel, maar meende niet meteen dat deze gecompenseerd dienden te worden met episcopale elementen. Dat wilde volgens hem niet betekenen dat de kwestie als uitgemaakt diende te worden beschouwd. In zijn artikel uit 1958, "Confrontatie van de kerkinrichting der Anglicanen en Presbyterianen," was hij overigens minder gereserveerd inzake de mogelijkheid van een personale vorm van *episkopè* dan tien jaar later in zijn artikel "Is er in een kerk van presbyteriaal-synodale structuur plaats voor episcopale elementen?" Plomp meende dat het invoeren van een episcopaal element in een presbyteriaal-synodale kerkorde *op zichzelf* - het ligt eraan welk episcopaal element - noch onbijbels, noch on-Calvijns, noch ongereformeerd is.¹⁴ Hij viel 'de oer-presbyteriaan' Noordmans bij die had geschreven: 'met den waarlijk bisschoppelijken visitator of visiteerenden bisschop ... zou in het gereformeerde kerkelijk leven een kostelijk stuk kerkregeering zijn ingevoegd'.¹⁵ Plomp stelde zich verder de vraag naar de *presbyterianitis*, de onder presbyterianen veelvuldig voorkomende kerkscheuringen:

¹³ J. Plomp, *Presbyteriaal-Episcopaal?* (Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar aan de Theologische Hogeschool te Kampen), Kampen, Kok, 1967.

¹⁴ J. Plomp, zie noot 13, p. 26.

¹⁵ O. Noordmans, *Verzameld werken* 8, Kampen, Kok, 1984, p. 192 e.v.

Wat ligt hier toch achter? Hebben de presbyterianen met hun beginsel van de ‘aequalitas’ van alle ambtsdragers misschien te weinig geduld met elkaar? Werkt hun ‘democratische’ kerkregering misschien gemakkelijk de gedachte in de hand dat de kerk een vereniging is waarvan zich af te splitsen nu ook weer niet het ergste is? Vooral: missen zij niet te zeer de episcopale figuren die als voornaamste taak hebben de bewaring van de eenheid onder de kerken en onder de broeders? Ik ben geneigd deze vragen bevestigend te beantwoorden.¹⁶

Deze protestantse theologen erkennen in meerdere of mindere mate de keerzijden van het presbyteriaal-kerkrechtstelsel. Ze zien ook de meerwaarde van een personale vorm van *episkopè*, evenwel de één staat daar gereserveerder tegenover dan de ander. Een personale vorm van *episkopè* zou de collegiale wijze van *episkopè* kunnen aanvullen en wellicht versterken, maar op welke wijze van collegiale *episkopè* in classicaal verband wordt dan bedoeld?

2.3. Classicale *episkopè*

Een collegiale wijze van *episkopè* is eigen aan het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel. Dit komt bij uitstek tot uitdrukking in de classicale vergadering. Hoewel dat in de praktijk niet zo wordt beleefd, is ideaaltypisch gezien de classicale vergadering *het* boegbeeld van dit kerkrechtstelsel. In de classicale vergadering ontmoeten de (wijk)kerkenraden en de synode elkaar. De classicale vergadering en het genoemde kerkrechtstelsel functioneren evenwel na ruwweg vierenhalve eeuw niet optimaal. Onderzoeken

¹⁶ J. Plomp, zie noot 13, p. 31.

wijzen uit dat de classicale vergaderingen niet tot hun recht komen.¹⁷ Dat geldt overigens niet alleen voor de Protestantse Kerk in Nederland, maar ook voor andere kerkgenootschappen in binnen- en buitenland.¹⁸ In al die eeuwen heeft er een discrepantie bestaan tussen het ecclesiologisch ideaal van de classicale vergadering die bisschoppelijke taken ‘over moest nemen’ en de kerkelijke weerbarstigheid. Toch hebben de classicale vergaderingen er van meet af aan voor gezorgd - en zorgen nu nog steeds - dat (wijk)gemeenten en hun (wijk)kerkenraden niet te solistisch functioneren, dat ze raad en advies ontvangen.

In de classicale vergadering wordt *episkopè* op collegiale wijze uitgeoefend. De ambten en de ambtsdragers zijn gelijkwaardig, ook al was er in voorbije eeuwen sprake van een sociale rangorde onder predikanten, tussen predikanten en ouderlingen, en tussen ouderlingen en diakenen. Niettemin, ecclesiologisch gezien blijven de personale en de communale wijzen van *episkopè* achter bij de collegiale vorm van *episkopè*. Het communale aspect is minder belicht, want wat bij deze wijze van collegiaal leidinggeven uitblijft, is de verbondenheid met het communale aspect van *episkopè*: de classis als gemeenschap van gemeenten is meestal nauwelijks in beeld. Het accent ligt zowel in de kerkorde als in de praktijk op de classicale vergadering. Het is een ambtelijke vergadering van door (wijk)kerkenraden afgevaardigde ambtsdragers. De classicale vergadering kent verder geen personale vorm van *episkopè*. Uit bovengenoemde oecumenische rapporten en een drietal dissertaties uit het begin van de eenen-

¹⁷ De kerkorde bij de tijd: Rapport van de commissie evaluatie kerkorde AZ 09.17 behorend bij de generale synode 12-14 november 2009; <http://www.pkn.nl>; L. van den Broeke, *Classis in crisis: Om de toekomst van de classis*, Zoetermeer, Boekencentrum, 2009; C. van den Broeke, *Een geschiedenis van de classis: Classicale typen tussen idee en werkelijkheid (1571-2004)*, Kampen, Kok, 2005.

¹⁸ A. J. Janssen en L. van den Broeke (eds.), *A Collegial Bishop: Classis and Presbytery at Issue*, Grand Rapids, Wm. B. Eerdmans, 2010, (*The Historical Series of the Reformed Church in America* 66).

twintigste eeuw, van E. van der Borght (2000),¹⁹ M. Postma-Gosker (2000)²⁰ en J. Kronenburg (2003), blijkt dat het niet ondenkbaar is dat enige vorm van personale *episcopè* voor protestantse kerkgenootschappen gewenst is, al was het maar voor de *sensus unitatis*.²¹ Deze opsomming zou overigens niet compleet zijn zonder de naam en de inspanningen te noemen van ecclesioloog/kerkjurist L.J. Koffeman.²² Als geen ander blijft hij aandacht vragen om de bespreking van de (on)mogelijkheden van de personale wijze van *episcopè* op de protestantse agenda te plaatsen c.q. te houden. Wat dat betreft is sprake van schuivende panelen op het presbyteriaal-synodale podium. Want het is nog niet zo heel lang geleden dat binnen de Gereformeerde Kerken in Nederland een zogenaamde jaarpreses een punt van discussie was. In de jaren zestig van de twintigste eeuw kwam de omslag.

3. Ambtsdragers op bovenplaatselijk vlak

Hoewel het verleidelijk is uitvoerig te wijzen op recente ontwikkelingen zoals het pleidooi uit 2008 van twee oud-leden van het generaal college voor de visitatie in de Nederlandse Hervormde Kerk om de voorzitter van het regionaal college voor de visitatie bisschoppelijke bevoegdheden te

¹⁹ E.A.J.G. van der Borght, *Het ambt her-dacht: De gereformeerde ambstheologie in het licht van het rapport Baptism, Eucharist and Ministry (Lima 1982) van de theologische commissie Faith and Order van de Wereldraad van Kerken*, Zoetermeer, Meinema, 2000, (IIMO Research Publications 55).

²⁰ M. Postma-Gosker, *Het ambt in de oecumenische discussie: De betekenis van de LIMA-ambstestext als onderdeel van het BEM-rapport (Baptism-Eucharist-Ministry) uit 1982 van de Commissie voor Faith and Order van de Wereldraad van Kerken voor de voortgang van de oecumene en de doorwerking in de Nederlandse SoW-kerken*, Delft, Eburon, 2000.

²¹ J. Kronenburg, *Episcopus oecumenicus: Bouwstenen voor een theologie van het bischopsambt in een verenigde reformatorische kerk*, Zoetermeer, Meinema, 2003.

²² O.a. L.J. Koffeman, zie noot 10, passim; L.J. Koffeman, "De bisschop, kerkscheidend of kerkverenigend? Een benadering vanuit de gereformeerde traditie," in: B.J. Aalbers & P. Nissen, zie noot 7, p. 5-19; L.J. Koffeman, "Gelukkige inconsequentie", in: M. Brinkman & A. Houtepen, zie noot 1, p. 185-204.

geven²³ en het rapport “De Hand aan de ploeg” over de reorganisatie van de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland,²⁴ moet ik me beperken. De focus ligt hier op de klassicale vergadering en de mogelijkheid of de onmogelijkheid van een personale vorm van *episcopè*. Daarvoor is een historisch-kerkrechtelijke terugblik nodig. Achtereenvolgens komen hieronder aan de orde: de superintendent en de *antistes*, paragraaf 3.1.; de jaarpreses, paragraaf 3.2. en de mogelijkheid van een klassicale bisschop, paragraaf 3.3.

3.1. De superintendent en de *antistes*

In de Nederlanden was de afkeer van enige verleiding tot hiërarchie in de zestiende eeuw groot. Dat bleek bijvoorbeeld rondom de kwestie van het aanstellen van kerkvisitatoren. Dat werd niet zondermeer geaccepteerd. De kerken uit Oost-Vlaanderen, Engeland en Zeeland deden een dringend verzoek aan de Synode van Middelburg van 1581 om ‘Inspectores of Superintendentes’ te benoemen.²⁵ De Provinciale Synode van Zeeland had reeds op 25 februari 1581 in Vlissingen besloten over te gaan tot visitatie die tweemaal per jaar plaatsvond. Het verzoek van de genoemde kerken hield in of het niet gewenst was superintendentes of inspecteurs aan te stellen. De Synode van Middelburg van 1581 wees dit echter resoluut af. Het was volgens haar onnodig omdat de klassicale vergadering en de particuliere

²³ Ter verbetering van het leven in de kerk denken zij aan een *moderator* die een pastorale opzichtfunctie krijgt;

G. de Klerk en L. Korevaar, “Versterking van het episcopale element in een presbyteriaal-synodale kerk”, *Kerk en Theologie* (2008), p. 59-68.

²⁴ Hieruit valt op te maken dat de voorzitter van de werkgemeenschap van predikanten en kerkelijk werkers de functie van *primus inter pares* zou moeten krijgen. Daarnaast, op het niveau van de algemene klassicale vergadering, zou een *pastor pastorum* moeten worden benoemd. Deze zou op zijn beurt de voorzitters van de werkgemeenschappen moeten begeleiden, aldus het rapport; ‘De hand aan de ploeg,’ Definitief rapport van de Stuurgroep “Werk in de wijngaard”. Aangeboden aan de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland door het moderamen. Generale synode april 2009.

²⁵ H. Bouwman, *Gereformeerd kerkrecht: Het recht der Kerken in de praktijk 2*, Kampen, Kok, 1934, p. 163-164; W. van ’t Spijker, *Acta 1581*, 108 particuliere vraag [64] p. 28; C. van den Broeke, zie noot 17, p. 75.

synoden zelf wel voor het opzicht konden zorgen en zorgelijk omdat er een hiërarchisch beginsel in school. Alleen al de naam ‘Inspectores of Superintendentes’ was een reden om kerkvisitatie af te wijzen. De volgende synode echter, die van ’s Gravenhage van 1586, bood de mogelijkheid tot kerkvisitatie. Dit was geen dwingende regel, maar een mogelijkheid. De betreuwenswaardige situatie waarin veel gemeenten zich bevonden, noopte tot kerkvisitatie en het aanstellen van deputaten, conform art. 40 van de *Haagse Kerkorde van 1586*. De synode voegde een aanhangsel toe aan de acta. Deze appendix regelde ‘de forma van de inspectie of visitatie by den Classen, te doen volgens den. 40 Artikel van de Kerken-Ordening’, dat wil zeggen de *Haagse Kerkorde van 1586*.²⁶

Het is opvallend dat juist in de omliggende landen in de zestiende eeuw de gereformeerden minder moeite leken te hebben met een bovenplaatselijke ambtsdrager zoals het ambt van superintendent dat bijvoorbeeld de Poolse reformator Johannes à Lasco (1499-1560) bekleedde in Emden, ook al vond hij dit ambt later minder geschikt.²⁷ De Schotse theoloog John Knox (overleden 1572) en Adrianus Saravia (ca. 1532-1613)²⁸ kenden evenmin overwegende bezwaren tegen het ambt van superintendent. Zelfs Johannes Calvijn heeft in een zeer bijzonder geval een soort superintendentenambt in Polen gebillijkt.²⁹ Bovendien, de *Confessio Gallicana van 1559* kende

²⁶ *Acta van de Nederlandsche synoden der zestiende eeuw*, verzameld en uitgegeven door F.L. Rutgers, ’s Gravenhage, 1889, p. 506-507 (*Werken der Marnix-Vereeniging* II/3).

²⁷ A. Streiter, *Das Superintendentenamnt: Ursprung, geschichtliche Entwicklung und heutige Rechtsgestalt des mittleren Ephoralamtes in den deutschen evangelischen Landeskirchen*, Köln, Hansen, 1973, p. 68; H.P. Jürgens, *Johannes a Lasco in Ostfriesland*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2002, p. 305 (*Spätmittelalter und Reformation Neu Reihe* 18); C. van den Broeke, zie noot 17, p. 57-58; H.E. Hoffman, *Das Kirchenverfassungsrecht der niederländischen Reformierten bis zur Beginne der Dordrechten nationalsynode von 1618/9*, Leipzig, Hirschfeld, 1902, p. 3.

²⁸ W. Nijenhuis, *Adrianus Saravia (c.1532-1613): Dutch Calvinist, First Reformed Defender of the English Episcopal Church Order on the basis of the Ius Divinum*, Leiden, 1980.

²⁹ Johannes Calvijn aan koning Sigismund Augustus van Polen, Genève 5 december 1554; *OC*, XV, c. 333.

het ambt van ‘superintendans’, art. 32.³⁰ In de *Confessio Belgica van 1561* is dat ambt evenwel niet opgenomen.³¹ Calvijn had overigens niet zozeer moeite met het bisschopsambt als wel met de wijze waarop dat ambt in zijn tijd in de Rooms-Katholieke Kerk werd uitgeoefend.³²

Daarnaast valt te wijzen op de *antistes*, het hoofd van de reformatorische kerken in Zwitserland. Huldrych Zwingli (1525), Johannes Oekolampad (1530) en Heinrich Bullinger (1532) vervulden onofficieel deze functie.³³ In de zeventiende eeuw werd de functie geformaliseerd. De raad van de stad koos de *antistes*. Laatstgenoemde vervulde deze functie naast de vervulling van het predikantschap. Dat was hieraan gekoppeld. De *antistes* presideerde de examencolleges voor kandidaten die predikanten beoogden te worden. De *antistes* vertegenwoordigde de kerk naar buiten. Hoewel zijn bevoegdheden beperkt waren, hing zijn invloed af van diens leiderschapskwaliteiten en capaciteiten tot representatie. Zo hebben de eerste drie bovengenoemden als *antistes* behoorlijke invloed kunnen uitoefenen.

3.2. De jaarpreses

In de Nederlanden was een dergelijk ambt niet weggelegd, ook niet voor de voorzitter van de classicale vergadering. Art. 41 van de *Dordtse Kerkorde van 1619* bepaalde inzake het voorzitterschap van de classicale vergadering:

³⁰ Confession de Foy 1559; *Bekennisschriften und Kirchenordnungen der nach Gottes Wort reformierten Kirche*, hrsg. Wilhelm Niesel, 2^e Aufl., Zollikon-Zürich, Evangelischer Verlag, 1938, p. 73.

³¹ *Ecclesiarum Belgicarum Confessio 1561*; Niesel, zie noot 30, p. 120-136.

³² Johannes Calvijn, *Institutie of onderwijzing in de christelijke godsdienst* 3, uit het Latijn vertaald door A. Sizoo, 3^e dr., Delft, Meinema, z.j., boek IV.

³³ W. Baltischweiler, *Die Institutionen der evangelisch-reformierten Landeskirche des Kantons Zürich in ihrer geschichtlichen Entwicklung*, Zürich, 1904.

De Dienaars by gebeurte, of te andersints die van deselfde Vergaderinge verkoren word, praesideren sullen, soo nogtans dat deselve tweemaal aan een niet en sal mogen verkoren worden.

De predikanten gaven bij toerbeurt of door stemming leiding aan de classicale vergadering. De Synode van Emden van 1571 bepaalde dat de voorzitter door stemming werd gekozen. Het was, gezien de complexe situatie van de jonge kerk in die tijd, nodig om een kundige kandidaat te kiezen. Een decennium later bepaalde de Synode van Middelburg van 1581 dat de voorzitter of bij toerbeurt, of bij stemming zou worden gekozen. De keuze om bij toerbeurt te kiezen is destijds opgenomen om te voorkomen dat steeds dezelfde predikanten tot voorzitter werden verkozen en om op deze wijze ook het dreigende gevaar van hiërarchie te weerstaan. Het voorschrift van tweemaal achtereen laten presideren van de bijeenkomst door dezelfde voorzitter, biedt evenwel enige soepelheid.³⁴ De eerste maal zou de predikant bij toerbeurt aangewezen kunnen worden en daarna bij stemming, of andersom. In ieder geval mag duidelijk zijn dat uitgangspunt was geworden dat de classicale vergaderingen de vrijheid hadden om de voorzitter bij stemming of bij toerbeurt te kiezen. Zo werd voorkomen dat steeds dezelfde predikanten voorzitter werden. Tevens bood het kerkordeartikel toch de ruimte om te kiezen voor de meest gekwalificeerde predikant die de vergadering nodig dacht te hebben. Formeel en idealiter kon dan slechts een voorzitter optreden die gedurende één, maximaal twee jaren de bijeenkomsten leidde, in de praktijk ging het er anders aan toe. Zo was bijvoorbeeld G. Sybesma,³⁵ predikant van Oudega (Smallingerland), aan het einde van de negentiende eeuw viermaal achtereen preses van de

³⁴ Art. 13 van hoofdstuk II (of art. 28) van de *Dordtse Kerkorde van 1578*; Art. 30 *Middelburgse Kerkorde van 1581*; Art. 38 *Haagse Kerkorde van 1586*; Art. 41 *Dordtse Kerkorde van 1619*.

³⁵ G. Sybesma (1847-1930), predikant te Oudega (Smallingerland) 1892-1895; *Gemeenten en predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, uitg. door het Algemeen Secretariaat van de Gereformeerde Kerken in Nederland, s.l., 1992, p. 366; C. van den Broeke, zie noot 17, p. 284.

Classis Drachten van de Gereformeerde Kerken in Nederland.³⁶ Maar dat was wel een uitzondering. Het kwam in de praktijk evenwel voor dat sommige predikanten nooit en andere vaak tot voorzitter werden gekozen. Stadspredikanten maakten meer kans tot voorzitter te worden verkozen dan hun dorpscollega's.³⁷ Het kerkordelijk ideaal werd ingehaald door de werkelijkheid. De praktijk was weerbarstiger en in later tijden vroeg de praktijk naast continuïteit ook om efficiency. Iets van dat functionele denken treffen we aan in 1967 en in 1968, toen het geen principiële discussie meer was voor de classicale vergaderingen in de Gereformeerde Kerken in Nederland om een jaarpreses aan te stellen. Het lijkt een onopvallend en onbelangrijk feit.

In 1967 besloot de gereformeerde Classicale Vergadering Utrecht namelijk een zogenaamde jaarpreses te benoemen.³⁸ Met het oog op continuïteit en efficiency leek het deze vergadering goed af te wijken van de kerkordelijke bepaling dat een voorzitter maximaal tweemaal achtereenvolgens een bijeenkomst mocht leiden. Een jaar later verlengde deze classicale vergadering de termijn van de voorzitter met een jaar. Een preses gaf van toen af aan twee jaar leiding. Tot die tijd werden de bijeenkomsten van de classicale vergaderingen bijeengeroepen en geopend door de 'roepende kerk'. Dat was de door de classicale vergadering aangewezen kerk die de volgende bijeenkomst bijeen diende te roepen en te openen bij monde van zijn afgevaardigde ambtsdragers. Dit was nodig omdat de classicale vergadering geen permanent lichaam was. Het bestond slechts wanneer zij bijeenkwam. Nadat de afgevaardigden van de roepende kerk de geloofsbriefen

³⁶ Gemeentearchief Smalingerland, Notulen Classis Drachten, 2 april 1895; C. van den Broeke, zie noot 17, p. 284.

³⁷ G. Groenhuis, *De predikanten: De sociale positie van de gereformeerde predikanten in de Republiek der Verenigde Nederlanden voor ± 1700*, Groningen, Wolters-Noordhoff 1977; C. van den Broeke, zie noot 17, p. 92, p. 103, p. 107, p. 115, p. 116 en p. 118.

³⁸ Utrechts Archief, Archief Classis Utrecht van de Gereformeerde Kerken in Nederland, Notulen Classis Utrecht, 2 maart 1967; C. van den Broeke, zie noot 17, p. 416.

hadden gecontroleerd en in orde hadden bevonden, namen de leden van het moderamen die in de laatste bijeenkomst waren benoemd, zitting achter de moderamentafel. Dit om zoveel mogelijk de schijn van hiërarchie te voorkomen.³⁹

Het mag duidelijk zijn. Er werd een wissel omgezet. Aan het einde van de twintigste eeuw echter wisten de gereformeerde classicale vergaderingen niet beter dan dat leden van het moderamen voor enkele jaren werden benoemd. Daarmee volgden ze de werkwijze zoals die gangbaar was in de Nederlandse Hervormde Kerk conform het *Algemeen Reglement van 1816* en de *Hervormde Kerkorde van 1951*.

3.3. Een classicale bisschop?

Maar een voorzitter van een classicale vergadering is nog geen bisschop. Enige vorm van leiderschap op bovenplaatselijk kerkelijk niveau hoort bij het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel. Meerdere varianten zijn daarbij mogelijk, zoals hierboven is gebleken. Maar wat nu als we dit toepassen op het classicaal niveau en specifiek op de personale wijze van *episkopè*?

De classicale vergadering is de protestantse bisschop. Klopt deze stelling die naar ik meen goede kerkhistorische, kerkjuridische en ecclesiologische papieren heeft, als we deze vergelijken met de nota “Het bisschoppelijk

³⁹ In 1968 kwam in de Friese Classicale Vergadering Drachten de discussie op gang over het aanstellen van een jaarpreses. Niettemin vroegen de leden zich af of het benoemen van een dergelijke voorzitter voor een periode van een jaar niet in strijd zou zijn met de *Gereformeerde Kerkorde van 1959*. Deze kerkorde verbood dit niet. Artikel 48 gaf namelijk geen restrictie aan termijnen: “De leden van het moderamen van de classis zullen naar de huishoudelijke regeling worden aangewezen.” De kerkorde liet dit over aan de huishoudelijke regeling van de classicale vergadering. Deze besloot dan ook in 1968 een jaarpreses te benoemen, met als argument: ‘de kerkorde moet de gewoonte volgen’. Daarnaast besloot ze ook een ‘jaarscriba’ aan te stellen; Gemeentearchief Smalingerland, Archief Classis Drachten van de Gereformeerde Kerken in Nederland, Notulen Classis Drachten, 10 september 1968.

ambt” van de Deputaten Oecumene uit 1995?⁴⁰ De Gereformeerde Synode van Gouda gaf haar deputaten Oecumene Binnenland in 1986 de opdracht de betekenis van het bisschoppelijk ambt na te gaan vanwege het rapport van de Wereldraad van Kerken inzake Doop, Eucharistie en Ambt.⁴¹ Het rapport dat een decennium later verscheen maakte helder wat het ambt van bisschop behelst:

1. oefent opzicht uit over gemeenten
2. staat voor continuïteit van de kerk door de eeuwen heen
3. staat voor de eenheid van de kerk, lokaal en wereldwijd
4. impliceert bediening van Woord en Sacrament
5. staat in de samenhang van de drie ambten
6. wordt persoonlijk uitgeoefend
7. heeft een regionale betekenis.

De klassicale vergadering als protestantse bisschop komt alleen overeen met de punten 1, 5 en 7. De klassicale vergadering zou ook aan de andere punten kunnen voldoen. Daarvoor is een fundamentele ecclesiologische, kerkjuridische en kerkelijke bezinning en uitwerking nodig. Immers, wie beweert dat de klassicale vergadering de protestantse bisschop is, heeft ook de actualiteit tegen. Protestanten mogen dan last hebben van ‘episcopalitis’, zodra het over de bisschop gaat, lijden ze niet minder aan ‘presbyteriaal-synodalitis’ of specifiek ‘classicalitis’.

Zou het dan toch heilzaam zijn een klassicale bisschop aan te stellen door wie de personale wijze van *episkopè* gestalte wordt gegeven? De rooms-katholieke ecclesioloog T. van Eijk schreef in 2002 een artikel over de oe-

⁴⁰ Onuitgegeven rapport “Het bisschoppelijk ambt.” Nota van Deputaten Oecumene, opgesteld ten behoeve van de SoW-kerken, 2e concept, 1995.

⁴¹ *Acta van de generale synode van Gouda 1985 van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Kampen, Kok 1987, art. 252.

cumenische discussie inzake *episkopè* en ambt.⁴² Hij noemt daarin op grond van het Anglicaans-Gereformeerde rapport *God's Reign and Our Unity* uit 1984 de mogelijkheid van een *bishop-in-presbytery*.⁴³ Dit zou een "episcopale *upgrading*" betekenen van de voorzitter van de klassicale vergadering, schrijft hij. Het voordeel hiervan is dat niet een nieuwe structuur opgezet en ingevoerd dient te worden. Op basis van het rapport *Baptist, Eucharist and Ministry* uit 1982 en andere genoemde oecumenische rapporten kan aan een reeds bestaande collegiale en communale kerkstructuur een personale invulling gegeven worden.

Een klassicale bisschop zou als personale vorm van *episkopè* mede leiding geven aan de klassicale vergadering, maar ook aan de classis als gemeenschap van (wijk)gemeenten. Op deze wijze komt de klassicale bisschop als pastor dichtbij de lokale (wijk)gemeenten te staan en kan voorkomen worden dat deze een kerkelijk onzichtbare figuur verderop in het land is. Bovendien, die lokale en/of regionale binding vertaalt zich in betrokkenheid op de directe omgeving van de lokale (wijk)gemeenten. Idealiter zou de klassicale bisschop voor een deel van zijn ambtswerk in de lokale gemeente vrijgesteld worden. Dat is een investering, maar wel één die zich terugbetaalt. Want een dergelijke bisschop richt zich niet alleen op bestuurstaak en kerkelijk management, maar veeleer op de classis, het protestantse bisdom, als gemeenschap van (wijk)gemeenten. Daar gaat het over het opbouwen, uitbouwen en netwerken van een geloofsgemeenschap in de regio, om te vieren, te leren en te dienen. Niet alleen de bisschop of de andere ambtsdragers zijn in beeld, maar alle leden delen in het vieren, het leren en het dienen. Wanneer de klassicale bisschop in de klassicale vergadering

⁴² Ton van Eijk, "Nog meer overwegingen bij de oecumenische discussie over episkopè en ambt", in: B.J. Aalders & P. Nissen, zie noot 7, p. 41-63.

⁴³ Dialoog van de Anglican Communion met de in de WARC (World Alliance of Reformed Churches) verenigde gereformeerden; *God's Reign and Our Unity*, Edinburgh, 1984, p. 91-96 en p. 112-119. Zie ook: *The Anglican-Presbyterian Conversations: The Report of the panels appointed by The Church of Scotland, The Presbyterian Church of England and the Episcopal Church in Scotland*, s.l., The Saint Andrew Press, 1966, p. 56.

de classicale taken naast zijn of haar fulltime of parttime werk in de (wijk)gemeente dient te verrichten, dan kan deze zich vanuit een dergelijke positie ook bezinnen en voorbereiden op het ontwikkelen van activiteiten in de classis, het tonen van pastoraal leiderschap voor meer dan de ambtsdragers alleen en het gezicht zijn van een netwerk van (wijk)gemeenten met een focus naar buiten.

4. Afronding

Op grond van oecumenische rapporten, een kritische evaluatie van het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel en geschriften van een aantal protestantse theologen en een rooms-katholieke theoloog is het realiseren van een personale vorm van *episkopè* in een al bestaande collegiale en communale classicale vorm geen onmogelijkheid, positiever verwoord: een uitdagende optie. Dat neemt niet weg dat de vraag hoe het komt dat zo weinig gemeenteleden zich geroepen weten door God en zijn gemeente om het ambt van ouderling of diaken te bekleden en hoe kerkgenootschappen daarmee moeten omgegaan, niet veronachtzaamd moet worden. Immers, de zwakke kanten van dit kerkrechtstelsel vallen niet simpelweg op te lossen door een kerkordelijke verankering van een personale vorm van *episkopè*. Maar dat impliceert niet dat een persoonlijke vorm van *episkopè* daarmee weggewimpeld wordt als niet ter zake.

Verder, de kritiek op het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel is ontoereikend wanneer deze niet wordt verstaan in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen. Om die reden is het zo opvallend dat juist in een tijd van democratisering - de jaren zestig van de twintigste eeuw - in de gereformeerde classicale vergadering de jaarpreses werd ingevoerd en gebroken werd met roulerend leiderschap. Kerkelijke ontwikkelingen staan soms weer haaks op maatschappelijke tendensen en omgekeerd. Soms lopen de

ontwikkelingen op beide terreinen synchroon. Zo lijden alle traditionele instituties, niet alleen kerkgenootschappen, in deze tijd aan verlies van betrokkenheid, gezag en uitstraling.

De winst van dit presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel is evenwel dat het de beide andere kerkrechtstelsels - het episcopaal-hiërarchische en het congregationeel-independentistische - kan verbinden, door zich niet alleen te richten op de collegiale wijze van *episkopè*, maar ook op zowel de personale als de communale vorm van *episkopè*. Als tussenvorm kan dit stelsel zijn zwakke zijden compenseren door te zoeken naar mogelijkheden om de sterke zijden van de andere stelsels te implementeren. Het historisch kerkrecht wijst ook uit dat bovenplaatselijke ambtsdragers niet bij voorbaat als onmogelijkheid werden uitgesloten. Het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel laat - zij het schoorvoetend - ruimte om een personale vorm van *episkopè* toe te voegen aan de reeds aanwezige en geaccentueerde collegiale wijze van *episkopè* op classicaal niveau. Wanneer daarbij ook meer de communale wijze van *episkopè* in beeld raakt en blijft, dan lijkt er balans te komen om een classicale bisschop als *bishop-in-presbytery* aan te stellen. Of zo'n protestantse bisschop wel erkend zal worden door kerkgenootschappen met een episcopale kerkvorm, valt buiten het bestek van dit artikel. Niettemin houdt een dergelijke vraag de focus scherp. Maar toch, de mogelijkheid van een classicale bisschop als *bishop-in-presbytery* acht ik met Van Eijk niet bij voorbaat onmogelijk en kansloos - en dat niet alleen uit praktische en pragmatische overwegingen. En ik val Koffeman bij dat de mogelijkheden voor een vernieuwing van het presbyteriaal-synodale kerkrechtstelsel tot op heden onvoldoende zijn onderzocht en onderkend, althans nog meer de aandacht verdienen dan tot nu toe het geval is geweest.⁴⁴

⁴⁴ L.J. Koffeman, zie noot 10, p. 286.

De haalbaarheid van een classicale bisschop hangt wel samen met de vraag welke type bisschop protestanten voor ogen staat. Zij zitten niet te wachten op een kerkmanager, kerk(re)organistor, een bisschop met exclusieve macht, of wat voor kerkelijk figuur dan ook ‘verderop in het land’, wel op een pastoraal bekwaam theoloog, een ambtsdrager die niet alleen een kerkgenootschap (mede) bestuurt, maar het evangelie van Jezus Christus probeert te vertalen naar de tijd waarin hij of zij dit ambt uitoefent. Bovendien, een kerkrechtelijke verankering van het bisschopsambt biedt nog geen garantie voor een wezenlijke personale vorm van *episkopè* door ambtsdragers. Ditzelfde kan overigens worden gezegd over het ambt van diaken, ouderling en predikant.

Maar waar staat deze classicale bisschop voor? Een goede handreiking wordt mijns inziens geboden in de bovengenoemde nota “Het bisschoppelijk ambt”. De invoering c.q. de toevoeging van de classicale bisschop als persoonlijke vorm van *episkopè* zou ertoe kunnen leiden dat alle zeven aandachtspunten van de nota in beeld komen, dus ook dat het bisschopsambt (2.) staat voor de continuïteit van de kerk door de eeuwen heen, (3.) staat voor de eenheid van de kerk, lokaal en wereldwijd, (4.) impliceert bediening van Woord en Sacrament en (6.) persoonlijk wordt uitgeoefend.

Jaarlijks wordt mede aan de hand van zijn werkverslag de uitoefening van het ambt geëvalueerd. Het mag inmiddels duidelijk zijn, hij is niets meer en niets minder dan voorzitter, en deelt de leiding in de classis en de classicale vergadering met zijn of haar collega-ambtsdragers en weet zich verbonden met de leden in de (wijk)gemeenten - in zijn of haar protestants bisdom. Hij is *primus inter pares*. Hij is het gezicht in en van de classis, ook naar de (wijk)gemeenten, het landelijke kerkgenootschap, andere kerkgenootschappen en de samenleving. Hij krijgt geen exclusieve macht: hij is *bishop-in-presbytery*. Bovendien, naast hem functioneren de bis-

schoppen van de andere classes. Maar, hij is meer dan de jaarpreses van de voormalige Gereformeerde Kerken in Nederland. De *bishop-in-presbytery* is niet slechts een voorzitter tijdens een ambtelijke vergadering.

Een protestantse classicale bisschop zou als *bishop-in-presbytery* voldoen aan de vier aspecten die in paragraaf 113 van het eerdergenoemde rapport *Gods' Reign and our Unity* worden genoemd. De classicale bisschop zou (a.) de tijd moeten krijgen een pastorale relatie op te bouwen met predikanten en gemeenteleden in de gemeenschap; (b.) geheel of gedeeltelijk vrijgesteld moeten worden van andere taken; (c.) meer moeten zijn dan slechts voorzitter van bijeenkomsten om zijn 'ministerial leadership in the whole life of the Church in his area'⁴⁵ te kunnen uitoefenen en (d.) mogelijkheden moeten hebben om samen te werken met zijn collega's in andere classes c.q. hen frequent te ontmoeten voor overleg.

Kortom, het valt te overwegen de voorzitter van de classicale vergadering als classicale bisschop te benoemen. Hij is *bishop-in-presbytery*. Hij oefent de *episkopè* niet alleen persoonlijk uit, maar ook collegiaal (met andere ambtsdragers in ambtelijke vergadering bijeen) en communaal (met de leden van de (wijk)gemeenten in de classis). Het zou een mogelijkheid kunnen zijn om de collegiale, communale en personale wijzen van *episkopè* te versterken en met elkaar in harmonie te brengen. Tevens kan de classicale bisschop de cohesie in de classis en in de classicale vergadering versterken en ervoor zorgdragen dat de classicale vergadering toekomt c.q. blijft toekomen aan het uitoefenen van haar kerkordelijke taken. In die zin zou de classicale bisschop *bishop-in-presbytery* kunnen zijn en een meerwaarde kunnen bieden, althans in kerkgenootschappen die positief-kritisch tegenover hun eigen presbyteriaal-synodaal kerkrechtstelsel staan en die protestants-katholiek willen zijn.

⁴⁵ Paragraaf 113c.